

Патока І. В.
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту географії Національної академії наук України*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-337-1-21>

ЕКОСИСТЕМНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗБИТКІВ З МЕТОЮ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕГРАДОВАНОГО ДОВКІЛЛЯ

Повоєнне відновлення економіки України включає в себе і завдання відновлення деградованого довкілля, що зазнало нищівного руйнування внаслідок бойових дій. Адже вже зараз можна констатувати, що деякі екосистеми і популяції були настільки уражені, що їх можна втратити назавжди.

Тому нагальним постає завдання визначення прямих і непрямих втрат екосистем внаслідок бойових дій. Це дасть змогу проаналізувати рівень завданої шкоди та підрахувати збитки. Не менш важливим є питання екологічної компенсації втрат, пов'язані із забрудненням та деградацією екосистем, і це питання набагато ширше, ніж оцінка збитків. Для цього перш за все необхідна трансформація фіскального характеру платежів за порушення природоохоронного законодавства на компенсаційний і досвід Євросоюзу тут дуже доречний.

Екосистемне визначення компенсаційних заходів з метою відшкодування збитків від забруднення та деградації навколишнього природного середовища є складовою сталого використання довкілля і збереження біорізномайття. Одним із інструментів, спрямованих на його забезпечення, є екологічна відповідальність, правові рамки якої визначені Директивою 2004/35/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» від 21 квітня 2004 року [1]. Метою Директиви є настанови щодо екологічної відповідальності для попередження та ліквідації наслідків екологічної шкоди. Екологічна відповідальність згідно з Директивою 2004/35/ЄС – це зобов'язання суб'єкта деструктивної для навколишнього природного середовища діяльності вжити заходи щодо запобігання настанню екологічної шкоди чи ліквідації наслідків екологічної шкоди для відновлення природних ресурсів до вихідного стану, що існував до її заподіяння, та компенсація ним витрат на проведені заходи. Відновлення стану природних ресурсів здійснює суб'єкт, що заподіяв екологічну шкоду, у рамках конкретного плану ліквідації наслідків такої шкоди. Важливо, що під «шкодою, завданою

довкіллю» розуміється в тому числі шкода, завдана біологічним видам та екосистемам. Згідно цього підходу збиток довкіллю параметризується в тому числі через компенсацію послуг екосистем за час відновлення їх до первинного стану.

Таким чином, компенсаційний механізм відшкодування збитків від забруднення екосистем передбачає не стільки грошову санкцію, яку сплачує державі забруднювач або деструктор, а комплекс відновлювальних заходів, який має здійснювати звинувачений в збитку суб'єкт, або відшкодування витрат на ці заходи, якщо їх понесла держава. Тому стратегічна мета компенсаційного механізму полягає не в тому, щоб визначити суму збитку, а у створенні умов для відновлення деградованого довкілля. Лише в цьому випадку можлива конструктивна реалізація принципу «компенсаційності», покладеного в основу сталого просторового розвитку.

У європейських країнах під відповідальністю за завдану шкоду навколишньому природному середовищу розуміють обов'язок відповідальної сторони покрити витрати на його відновлення. Таке відновлення, як правило, здійснюється стороною, відповідальною за шкоду, згідно з постановою адміністративного органу або суду в рамках конкретного проекту ліквідації наслідків забруднення. У разі безпосередньої небезпеки для здоров'я населення або навколишнього природного середовища державні органи самостійно здійснюють відновлювальні заходи, після чого стягують витрати на них з відповідальних сторін. Зауважимо, що завдання кількісної оцінки екологічного збитку з метою його компенсації надзвичайно важливе. Питання кількісної оцінки, зокрема, досі неоднозначне в тому, що стосується вартості тих природних ресурсів або функцій екосистеми, які неможливо повністю відновити чи замінити після забруднення. В цілому застосовується два способи розрахунку розміру необхідної компенсації збитку: визначення збитків у грошовому виразі та визначення належного рівня відновлення навколишнього середовища, необхідного для відшкодування збитків (у реальному, а не грошовому вираженні) з подальшим розрахунком відповідних витрат.

Для вимірювання неспоживчої вартості було розроблено методи еквівалентних ресурсів, відповідно до яких екологічні збитки в європейських країнах, як правило, оцінюються на основі визначення потреб у відновленні постраждалих ресурсів (наприклад, площі місця існування, кількості видів тощо) або надаваних ними послуг (наприклад, водопостачання, відпочинку).

У цьому контексті перспективним можна вважати введення в алгоритми управління компенсаційними відносинами методів еквівалентних ресурсів на противагу лише оцінюванню і стягненню збитків у грошовому виразі. Тому необхідна переорієнтація системи

екологічної відповідальності на відновлення навколишнього природного середовища. Виходячи з цього, екологічна відповідальність у європейських країнах – це не правовий режим, покликаний покарати сторону, відповідальну за шкоду (або просто порушника законодавства), а система, спрямована на усунення заподіяної шкоди. В такому випадку під відшкодуванням збитку, завданого довкіллю, розуміють не грошову санкцію, що підлягає сплаті відповідальною стороною державі, а забезпечення нею відновлювальних заходів або відшкодування понесених державою витрат на ліквідацію забруднення.

Крім того, у додатку II до Директиви ЄС «Про екологічну відповідальність» (2004/35/ЄС) [1] чітко зазначено, що методи еквівалентних ресурсів є кращими, ніж оцінка збитку в грошовому вираженні. Це пов'язано з тим, що компетентні природоохоронні органи можуть установити досить чіткі, стабільні й передбачувані технічні вимоги про усунення забруднення. Міжнародні суди та страховий сектор також віддають перевагу визначенню розміру витрат на відновлення навколишнього природного середовища порівняно з іншими методами оцінки збитку.

Масштаби збитку повинні оцінюватися з урахуванням вихідного стану розглянутих природних об'єктів. Початковий стан визначається в Директиві ЄС «Про екологічну відповідальність» (2004/35/ЄС) як такий, що існував би, якби екологічний шкода не була заподіяна, й оцінюється, виходячи з найкращої наявної інформації.

Аналіз еквівалентних ресурсів складається з трьох основних етапів:

- 1) кількісна оцінка екологічної шкоди з позицій ступеня втрат ресурсів або послуг та їх обсягу;
- 2) визначення й оцінка варіантів відновлювальних заходів з погляду обсягу та якості послуг або ресурсів, які очікується відновити;
- 3) коригування ступеня і термінів відновлення для компенсації втрачених ресурсів чи послуг у часі.

Найважче завдання в методі еквівалентних ресурсів – оцінити ступінь втрат, пов'язаних з екологічною шкодою (а також вигоди від відновлювальних заходів), а головне – визначити одиницю виміру збитку, в яких будуть виражені втрати в часі й відповідна вигода відновлення навколишнього середовища в часі.

Кількісна оцінка збитку може бути виражена в грошових одиницях, площі, що потребує відновлення, кількості окремих організмів, які необхідно відновити (наприклад, риб або птахів), чи одиницях використання довкілля в рекреаційних цілях, наприклад людино-днів, які слід відновити для компенсації втрати використання навколишнього середовища в рекреаційних цілях. Загальноприйнятою практикою є застосування однієї характеристики функції природного об'єкта.

Вибір одиниці виміру збитку повинен ґрунтуватися на визначенні таких параметрів:

- тип збитку (наприклад, забруднення хімічними або вибуховими речовинами);
- масштаб збитку (наприклад, площа, терміни, очікувана тривалість);
- характер відновлювальних заходів, доступних для його відшкодування.

Останній показник найголовніший, оскільки він повинен використовуватися для визначення обсягу відновлювальних заходів. Результати можуть бути виражені так само в обсязі та типі необхідних відновлювальних заходів або вартості їх реалізації. Вони включають капітальні, адміністративні та експлуатаційні витрати, а також витрати на моніторинг для контролю за тим, щоб в результаті отримати вигоду, закладену в еквівалентний аналіз. Але необхідно враховувати, що в аналізі еквівалентних ресурсів не враховується цінність безповоротно втрачених та невідновних природних ресурсів і функцій екосистем (наприклад, біологічні види й екосистеми, що перебувають під загрозою зникнення).

У повоєнний час компенсаційний механізм повинен сприяти забезпеченню своєчасного проведення заходів щодо охорони і відтворення природних ресурсів, приведенню в належний стан екосистем, рекультивацію їх у випадку забруднення, порушення та деградації.

Список використаних джерел:

1. Директива 2004/35/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994/965>